

A névtér fogalmának értelmezése

A névterek jelentőségét egyre jobban el- és felismerik a hálózati világ, a digitális kultúra terjedésével. Globális, nemzeti és lokális névterek épülnek szerte világban. Mielőtt tisztáznám, mit is jelent (és mit nem) a névtér fogalma, bemutatok pár speciális névteret, hogy megnézhesük, milyen célok mentén, hogyan működnek. Ezután értelmezem a névtér fogalmát, majd röviden kitérek az elméleti megállapítások gyakorlati következményeire is.

Fájlnevek és névtér

Talán a legegyszerűbb, de mindenképpen a legtöbbször használt névtér a számítógép fájlrendszere, amelynek egyetlen feladata azt biztosítani, hogy a számítógépen minden állomány egyedi névvel rendelkezzen. Az operációs rendszertől függ, hogy milyen szabályok mentén lehet neveket létrehozni, de ez másodlagos a névtér működése szempontából. Az egyedi nevek kiosztását viszont megkönnyíti az a lehetőség, hogy a neveket komponensekből lehet felépíteni. Az állományokat csoportokba (folderekbe, könyvtárakba) lehet gyűjteni, az ilyen gyűjtőmappákat egymásba lehet ágyazni, és a tárolóknak is nevet adva úgy lehet biztosítani az állomány nevének egyediségét, hogy az állományt tartalmazó gyűjtőmappák neveit is beépítjük a teljes név összeállításába. Ez egy hierarchikus névazonosítási módszer – a hierarchikus vezérlés minden előnyével és hátrányával együtt. A hierarchikus szerveződés nyelvi szempontból azt jelenti, hogy a neveket névelemekként értelmezhetjük, vagyis egy nevet mint névelemet többször is felhasználhatunk egy konkrét, fájlnev megkomponálásakor. Erre azért van lehetőség, mert az állománynevek összetett nevek, vagyis a teljes – és a teljességében egyedi – állománynév legalább annyi névkomponensből áll, ahány könyvtárba ágyazódik maga az állomány a fájlrendszer gyökeréhez képest. Ezek a névkomponensek azonban nem kell, hogy önmagukban egyediek legyenek, ezek ismétlődhetnek. Bármilyen névelemet többször is felhasználhatunk a hierarchikus névkomponálás során (minden egyes könyvtáron belül újra és újra előfordulhat ugyanaz a névelem).

Azzal a követelménnyel, hogy minden állománynak legyen neve és ez a név egyedi legyen, azt lehet biztosítani, hogy minden állomány egyértelműen azonosítható és biztosan megtalálható legyen a számítógépen. Ez az elvárás megengedi azt, hogy a fájlrendszerben egy állománynak lehessen több neve is, hiszen ha a névegyediség biztosítva van, és minden név össze van kapcsolva egy állománnyal, akkor a nevek felől mindig minden állomány elérhető (fordítva ez nem lenne igaz, de olyan igény nem jelentkezik, hogy egy állomány felől indulva kellene egy adott nevet megtalálnunk). Nyelvtani szempontokat érvényesítve azt mondhatjuk, hogy ha két név ugyanahhoz a dologhoz (itt: állományhoz) tartozik, akkor ebben a névtérben a szinonimitás megengedett, de ha egy név csak egyetlen dologhoz (állományhoz) tartozhat, akkor a homonimitás nem megengedett.

Fontos még megjegyezni, hogy a fájlrendszer mint névtér lokális abban az értelemben, hogy minden számítógépen van (legalább) egy fájlrendszer, tehát ilyen típusú névtérből legalább annyi van, mint amennyi számítógép. Ezek a lokális névterek persze – hálózati kapcsolat mentén – egybeszervezhetőek, és ezáltal terjedelmüket tekintve nagyobb névterek is kialakíthatók, de az egyediség ekkor is könnyen fenntartható, csak az összekapcsolt gépeket kell ellátni egy egyedi azonosítóval. A fájlrendszer esetében egyszerű a válasz arra a – minden névtér esetében fontos – kérdésre, hogy ki kezelheti (hozzátja létre, törölheti, változtathatja meg) a neveket. A válasz (a dolgokat kissé leegyszerűsítve): a számítógép kezelője.

Domainnevek és névtér

A fájlrendszerhez hasonló elvárás, ti. a nevek egyediségének és nevekkel jelölt dolgok (számítógépes erőforrások) egyértelmű megtalálhatóságának elvárása fogalmazódik meg a webes domainnevek rendszerével mint névtérrel kapcsolatban. Akár a világháló bejegyzett domainneveire, akár a weboldalak címeinek hierarchikusan strukturált halmazára gondolunk, mindkét esetben névtérről beszélhetünk (úgy, hogy utóbbi tartalmazza az előbbit). Mi a domainnevek fő funkciója? Egyértelműen hivatkozható, ember által könnyebben memorizálható karaktersorozatokkal jelölni a weboldalak címeinek közös gyökereit (index.hu, microsoft.com, mit.edu). A domainnevek képzésére vannak szabályok (mit lehet, mit nem lehet névelemként alkalmazni, a névelemek között szeparátorokat kell alkalmazni stb.), és van egy alapvető elvárás a nevek egész halmazára vonatkozóan: minden névnek egyedinek kell lennie. Ezt azáltal lehet biztosítani, hogy a feladatot földrajzi területek szerint szétosztva, regisztrátor szervezetek kezébe teszik le a domainnév-bejegyzés jogát, akiktől elvárják az egyedi névkiosztás elvének betartását a felelősségükbe tartozó névtartományban (ez a névadási rendszer is hierarchikus szerveződésre épül).

A domainnévtér fenntartására első szinten azért van szükség, hogy egy új névbejegyzési igény esetében lehessen tudni, létezik-e az igényelt domainnév a névtérben vagy sem. Ha a névtérben már bent levő névről van szó, akkor nem lehet bejegyezni, ha az igényelt név még nincs a névtérben, akkor bejegyezhető (ha a névadási szabályoknak megfelel). Mit jelent a bejegyzés? A domainnevek és az őket bejegyző (és innentől fogva birtokló) névtulajdonosok közti kapcsolat rögzítését. A másik fontos funkciója a domainnévtérnek az, hogy egyértelmű kapcsolatot teremtsen a domainnevek és a gépek által kezelt, gépekhez tartozó IP-címek között.

A domainnévtér tehát hierarchikus rendbe szervezett, egyedi nevek, valamint a nevek és a tulajdonosok, illetve nevek és a fizikai címek közti dinamikus kapcsolatok naprakész nyilvántartása. A domainnevek egyedisége egyfelől biztosítja az általuk "jelölt" IP-címek egyértelmű beazonosíthatóságát, másfelől a regisztráció a domainnév használati jogát is egyértelműen rögzíti. Mivel a domainnévtér legfőbb funkciója a világháló összes kommunikációs csomópontjának egyértelmű azonosítása, nyilvánvaló, hogy ez egy globális névtér. Ez a névtér engedélyezi a szinonimitást, de tiltja a homonimitást, és – a fájlrendszerhez képest kisebb mértékben ugyan, de – használja az összetett név komponálásának eszközét is, hiszen a domainnevek összetevőkre bonthatók, és egyes összetevőkben lehet ugyanazokat a névelemeket is újra alkalmazni.

Személynevek és névtér

A két technikai példa után nézzük meg, hogy a személyneveket miért és hogyan használjuk, és hogyan lehetne személynevek esetében névteret építeni. Egy családon belül az eltérő keresztnévek használatának nyilván ugyanaz az értelme, mint a fenti két példában: az egyedi nevek használatával az egyértelmű hivatkozás lehetőségét teremtjük meg a nevekkel jelölt dolgokra, a gyerekekre a családon belül. Egy család esetében ehhez elég abból a párezres keresztnév-állományból neveket választani, amelyek az idők során elfogadottakká váltak, de a családi közösségeken túllépve már nyilvánvalóan alkalmatlan lehet egy ilyen keresztnévtér minden gyerek azonosítására. Ebből a szempontból kicsit segíthet az összetett nevek képzése, amikor a személy teljes neve a családnév és a keresztnév kettőséből áll, de tudjuk jól, hogy ezzel a megoldással sem biztosítható az, hogy minden embernek egyedi neve legyen. A személynevek segítségével csak akkor tudjuk egyértelműen azonosítani az embereket, ha az emberek körét meghatározzuk vagy másként: pontos határvonalú megnevezési kontextust teremtünk. Mit is jelent ez? A személyek esetében szűk kontextusokban (családi, esetleg nagycsaládi, házközösségi, nemzetségi, falusi szinten) még remélhető, hogy a család- és keresztnévek segítségével minden ember azonosítható legyen, de minél tágabb környezetben reméljük az egyértelmű azonosítást, annál biztosabban nem fog sikerülni, mert a hononimitás jelensége egyre gyakoribb lesz.¹

¹ A szinonimitás itt sem okoz gondot. Egy embernek lehet több neve is, ha azok egyediek, mindegyikükkel azonosítani lehet az adott személyt.

A 'Kovács János' név már nem képes egyértelműen azonosítani egy embert, ha a faluban van több 'Kovács' nevű család, ahol kiosztják a 'János' keresztnévet valamelyik fiúknak. A példa rávilágít a megnevezési kontextus fontosságára. A családon mint névadási kontextuson belül még biztosítható a névtér működése, mindenkinek lehet egyértelmű azonosításra alkalmas nevet adni. Ezt a kontextust tágítva egy darabig még fent lehet tartani a homonimitásmentes állapotot, de a bővülés elérhet egy határt, amin túl már nem lehet biztosítani azt, hogy ugyanaz a név ne mutasson több személyre. Ekkor a névtér használhatatlanná válik, pontosabban részlegesen használhatatlanná válik, hiszen maradhatnak olyan szegmensei, amelyekben még képes jól funkcionálni, de igazából csak úgy lehet visszaállítani a névtér funkcionalitását, ha a szükséges méretűre szűkítjük a névadási kontextus terjedelmét.

A személynévtér példája arra mutat rá, hogy a nevek önmagukban nem alkalmasak azonosításra, csak a kontextus és nevek együttes alkalmazásával remélhetjük a névterek sikeres működését.

A névtér összetevői

A következő fontos kérdés az, hogy miket tartunk a névterek elemeinek. Az nyilvánvaló, hogy akárhogyan is értelmezzük a névtereket, a neveknek mindig a névtér elemei közt van a helyük. A névtereknek a lehető legszűkebben vett értelmezése az lehet, amikor a névtereket nevek egyszerű gyűjteményeként, felsorolásaként definiáljuk megadva azt, hogy milyen típusba sorolható dolgokat írhatunk le velük. Ezen értelmezés szerint a névtér a – valamilyen célra – kiosztható, használható nevek egyedi listája. Ebben az esetben egy földrajzi névtérben az 'Öreghegy' név csak egyszer szerepelhetne, és csak annyit állíthatnánk vele kapcsolatban, hogy ez a név rámutathat egy vagy több földrajzi helyre. A legszűkebben értelmezett családnévtértől is csak annyit várhatnánk el, hogy tartalmazza az összes lehetséges családnevet úgy, hogy minden név csak egyszer forduljon elő. Egy ilyen névtérnek egyszerre kell diszjunktnak és lefedőnek lennie. Diszjunktnak azért, hogy biztosítsa a névtér a nevek egyértelműségét, lefedőnek pedig azért, hogy a névtér garantálhassa, hogy minden lehetséges, kiosztható névalak szerepel benne. A névtér – ilyen leszűkítő értelmezés mentén – arra lehetne használni, hogy valamilyen adatrendszerben kontrolláljuk a névelemek választásának folyamatát azzal, hogy bizonyos adatbeviteli pontokon (például családnevek megadásakor) csak adott névtérből (családnévtérből) lehessen választani. Túl sok gyakorlati haszna azonban nem lenne az ilyen névtérnek, legalábbis abban az értelemben nem, hogy a névtér segítségével elérjük azt célt, hogy a névtér elemeivel minden esetben egyértelműen azonosítani lehessen a névtérrel leírni kívánt dolgok halmazát. Erre a célra az ilyen névtér csak akkor lenne alkalmas, ha a nevek nagyobb számban állnának rendelkezésre, mint a hivatkozni kívánt dolgok, vagy ha a neveket valamilyen hierarchikus rend szerint újra lehetne hasznosítani. Személyek, testületek, földrajzi helyek és még sok minden más dolog esetében ezt nem tudnánk biztosítani, ezért a nevekkel ilyen kontextusokban nem garantálható a homonimitásmentesség.

Visszatérve arra a kérdésre, hogy mik lehetnek a névtér – további – elemei, a válaszhoz figyelembe kell vennünk azt, hogy milyen célra tartjuk fent a névtereket. Ha a névtér elemeit valamilyen dolgok beazonosítására akarjuk használni (márpedig arra akarjuk), akkor a névtér elemei közé kell sorolnunk azokat a dolgokat is, amelyekre a nevekkel hivatkozunk. Ezeket nevezzük **névhordozóknak**. A fájlrendszerben az állományok azok a névhordozók, amelyeket az fájlnevekkel azonosítani lehet, a domainnév-rendszerben pedig az IP-címek (illetve az oda pakolt tartalomgyűjtemények) azok a névhordozók, amelyeket a domainnevekkel azonosíthatunk. Névhordozó lehet egy személy, akire utalhatunk egy vagy több névvel (de mindegyikkel azonosítani kell tudni), névhordozók lehetnek a testületek vagy a földrajzi helyek is.

Ha a névterek nemcsak neveket, de névhordozókat is tartalmaznak, akkor tartalmazniuk kell még valami mást is, mégpedig a **nevek és névhordozók közti levő kapcsolatokat**. Voltaképpen e kapcsolat kezelése a névterek alkalmazásának igazi értelme.

A névtér meghatározása

A névtéreket a nevek és névhordozók közti – térben és időben dinamikusan változó – kapcsolatrendszer minősége alapján definiálhatjuk: **a névtér egy függvény, amely minden lehetséges megnevezésre egy és csak egy névhordozót ad vissza.** Ez a meghatározás egyszerűnek látszik, a kérdés inkább az, hogy miként lehet működtetni a gyakorlatban az így definiált névtéret.

A személynevek példája kapcsán már kiderült, hogy a nevek önmagukban nem képesek a személyek (névhordozók) egyértelmű azonosítására: több személynek is lehet 'Kovács János' a neve. A kérdés az, hogy ilyen feltételek mentén, hogyan képes a névtér függvényként működni. A továbblépés érdekében pontosítani kell az eddig használt fogalmainkon. Az első pontosítás már ott van a névtér fenti meghatározásában, amelyben nem "lehetséges nevek", hanem "lehetséges megnevezések" szerepelnek. Mi a különbség a két kifejezés közt, és miért van szükség az új kategória bevezetésére?

Az eddig hivatkozott névtérek mindegyikére igaz (még ha egy-két esetben talán meglepő is), hogy azok a nevek, amelyeket névtérelmeként használunk, mind **tulajdonnévként** értelmezhetők. A személynevek, a földrajzi nevek, a testületi nevek esetében ez magától értetődő, a domainnevek esetében is könnyen belátható állítás, a fájlrendszer esetében viszont első hallásra meghökkentő lehet ez a minősítés. Pedig a fájlnevek ugyanazt a szerepet töltik be az állományok esetében, mint a személynevek a személyek, a földrajzi nevek a földrajzi helyek esetében. Egy konkrét létező dologra (fájltra, személyre, földrajzi helyre) mutatnak rá azért, hogy e megjelölés révén azt az egy konkrét dolgot meg lehessen különböztetni a többi hasonló, konkrét dologtól (az adott fájl a többi fájl, az adott személyt a többi személytől stb.). Amikor neveket ilyen célra használunk, akkor speciális neveket, tulajdonneveket alkalmazunk.

A tulajdonneveknek az a lényegi, a köznevekhez képest megkülönböztető tulajdonsága, hogy a tulajdonnevek merev jelölők (Kripke 2010). A filozófusok azt ugyan vitatják, hogy a tulajdonneveknek van-e jelentésük, de abban egyetértés van köztük, hogy a tulajdonnevekkel egyetlen individuumra referálunk, és ez a hivatkozás merev abban az értelemben, hogy minden elképzelhető feltételek között (minden lehetséges világban) megmarad ez a jelölő, referáló kapcsolat a tulajdonnév és a hivatkozott individuum között. Ez nem így van a köznevek esetében, amikor is eltérő feltételek közepette (más és más lehetséges világokban) változhat a nevek terjedelme, extenziója. Felmerül azonban a kérdés, hogy a nevek, tulajdonnevek hogyan tölthetik be ezt a funkciójukat, ha egy fontos filozófiai minőségükben nagyon különböznek a jelölt entitásoktól. Miről van szó?

Amikor – az azonosításra szolgáló – névtérek kapcsán névhordozókról beszélünk, akkor mindig – valamilyen típusba sorolható – konkrét individuumról van szó (emberekről, emberek egyedi csoportjáról, földrajzi helyekről, könyvekről, IP-címeikről stb.). Ezek létezését, konkrétságát és egyediségét nem nagyon lehet vitatni: ezek mind egyediek abban az értelemben, hogy lokalizálhatóak a térben és időben.² Amikor azonban ezekre a névhordozónak minősített konkrét létezőkre, példányokra utalunk a névtér névelemeivel, akkor a nevek térhez, időhöz nem köthető minősége miatt komoly problémával kerülünk szembe. A nevek ugyanis egy időben több helyen is létezhetnek. Egy személyre tudjuk azt mondani, hogy éppen most hol tartózkodik, de a személy nevére nem mondhatjuk azt, hogy "most itt vagy ott van". Pont ebből fakad a homonimitás problémája is. Amikor egy névvel azonosítani akarunk egy embert, azzal szembesülhetünk, hogy ugyanazt a nevet kiadhatjuk több személy számára is. Akkor viszont adott a kérdés: hogyan lehet a névtéreket azonosításra használni, ha a tulajdonnevek – önmagukban – nem alkalmasak erre.

² Az individuumok definitív minősége, hogy azok mindig a térhez és időhöz kötöttek. Egy individuum esetében – elvileg – mindig meg kell tudnunk adni, hogy hol "helyezkednek el" a térben és az időben. Egy épületről, egy hegyről, egy személyről, egy könyvről, egy videokazettáról, egy CD-lemezről mindig állítható, hogy egyértelműen lokalizálhatóak a tér és az idő dimenzióiban. A földrajzi entitásokat eleve azzal tudjuk meghatározni, hogy megadjuk, hogy az összetevői hol helyezkednek el a földrajzi térben egy adott időpontban. Elvileg bármely személyt azonosíthatnánk azon a módon, hogy megadjuk, a tér melyik szegmensét foglalta el egy konkrét időpontban, de ez a megoldás információs szükségletét tekintve nem lenne gazdaságos, hiszen minden személyről tudnunk kéne a mindenkori tér- és időlokálizációjukat. Praktikusabb ehelyett nevezetes eseményeket kiragadni az emberek életéből és azokat kötni a tér- és idő koordinátáihoz. Ilyen nevezetes esemény az ember születése és halála, amit "megfoghatunk" a két esemény tér- és időkoordinátáival.

A nevek egyértelműsítése

A kérdést feltehetjük kicsit másként is: hogyan lehet a (tulajdon)neveket úgy egyedivé tenni, hogy alkalmassá váljanak az individuális névhordozók azonosítására. Nos, a megoldás az lehet, hogy az azonosításra nem a (tulajdon)neveket, hanem **megnevezéseket** (megnevezési eseményeket vagy megnevezési állapotokat) használunk. Ez a megoldás Kripke tulajdonnév-értelmezésére vezethető vissza (Kripke 2010). Kripke szerint egy tulajdonnév referenciáját nem valamilyen hozzá társított leírás alapján határozhatjuk meg, hanem a névhez kapcsolódó, történeti láncba szerveződött megnevezések révén:

"... mikor kimondom a „Rubik Ernő” nevet, annak referenciája az a személy, akit a megnyilatkozásomhoz kapcsolódó névhasználatok történeti lánc (vagy inkább hálójája) meghatároz. A lánc kezdeténél a név bevezető használata áll, és ezt követik a név továbbadó használatai, amelyek révén a név végül eljutott hozzám. Nagyjából így foglalhatjuk össze a tulajdonnevek történetilánc-referenciaelméletét." (Zvolenszky 2015)

A (tulajdon)névadás és -használat tehát valamely megnevezői közösség praxisában kialakuló merev jelölő kialakítását és tartós fennmaradását jelenti. Az új elem itt a megnevezői és névhasználati gyakorlat mozzanata. "Rámutatások", névadási gesztusok révén egy közösség gyakorlatában egy névhordozóhoz tapad egy (tulajdon)név, és ez a megnevezési aktusok összefüggő hálózatán keresztül fenntartja a név és a referált dolog közti állandó kapcsolatot. Nem a (tulajdon)név azonosít tehát, hanem a névhasználó közösség megnevezési gyakorlata, a megnevezés(lánc), ami viszont mindig egyedi események láncolatát jelenti. Ez azért fontos, mert az egyedi névhordozókat az individuális megnevezéseken keresztül azonosíthatjuk (ezzel eltűnik a nevek és névhordozók közti filozófiai különbség, hiszen a megnevezések mint események és a névhordozók egyaránt individuális entitások). Természetesen ugyanazt a (tulajdon)nevet más és más megnevezéseken keresztül különböző névhordozókra lehet alkalmazni – akár egy, akár több időben. Ez az értelmezés így kezelni képes azt a homonimitási jelenséget, amiről korábban említést tettünk. A megnevezést nem egyszeri aktusként, hanem egy folyamatos megnevezési eseménysorozatként (vagy épp egy megnevezési állapotként) érdemes felfogni. Ez a megoldás azért képes megoldani a konkrét névhordozók azonosítását, mert a megnevezést (mint eseményt vagy állapotot) már hozzáköthetjük valahogyan a tér és idő koordinátáihoz. A megnevezésnek ez a térben és időben történő lokalizálása úgy is értelmezhető, hogy ez teremti meg azt a kontextust az adott (tulajdon)név számára, amely révén utóbbi alkalmassá válhat az egyedi azonosításra.

Eddig még nem volt arról szó, de most már szükséges utalni rá, hogy nevekből és megnevezésekből többféle is lehetséges, vagyis mind a neveket, mind a megnevezéseket tipizálhatjuk. A személynevek esetében beszélhetünk becenevekről vagy álnevekről, hivatalos, születési, felvett, írói stb. nevekről. Ezek mind eltérő megnevezési gyakorlatokhoz és közösségekhez kapcsolódhatnak, és persze az is előfordulhat, hogy többféle névhasználói közösség ugyanazt a nevet tartja fent valakivel kapcsolatban. A megnevezési gyakorlat mint kontextus felfogás tudja azt a jelenséget is kezelni, amikor két megnevezés esetében a névalak ugyan teljesen megegyezik, de az névhasználói kontextuson belül más típusú nevekről van szó.³

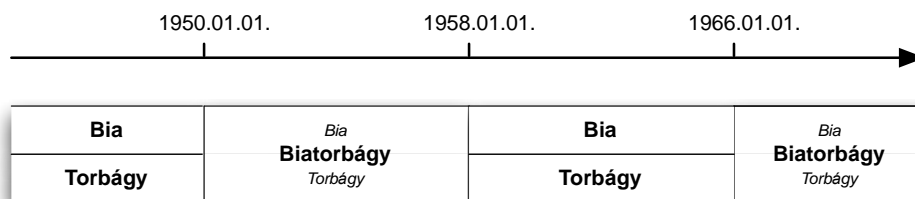
A hosszabb elméleti felvezetés után térjünk rá arra a kérdésre, mi következik mindebből a névterek építésének konkrét gyakorlatára vonatkozóan. Az eddig bemutatott elméleti megfontolásoknak több fontos következménye van.

Abból a tényből, hogy a névtérnek két, egyenrangú komponense a név és a névhordozó (a jelölő és a jelölet), az következik, hogy a névtérben mindkét komponenst kezelni kell tudni. Praktikusan ez annyit jelent, hogy mind a névhordozókat, mind a neveket azonosítani kell valamilyen módon, és – talán ez a legfontosabb – harmadik komponensként fel kell venni a névtérbe a köztük levő kapcsolatot is. Annál is inkább szükség van erre, mert szinte mindegyik névhordozótípus (a személyek, a testületek, a földrajzi helyek stb.) névhasználati gyakorlatában nagyon gyakori a

³ Egy település hivatalos nevének megváltoztatása után a régi névhez két – olykor radikálisan eltérő, egymással versengő – névhasználói gyakorlat tartozhat: a hivatalos gyakorlat akadályozhatja, tilthatja a régi név használatát, míg a "laikus", hétköznapi praxis támogatja azt.

szinonimitás jelensége, vagyis az, hogy egy névhordozóhoz több név is tartozik. Ezt úgy kell kezelni, hogy mind a névhordozót, mind a hozzá kapcsolható összes nevet önmagában azonosítjuk,⁴ és a megnevezési esemény (gyakorlat) leképezéseként ezek összekapcsolását is annyiszor elvégezzük, ahány névadási esemény (praxis) előfordul az adott névhordozó esetében (hogy erre miért van szükség, rövidesen bemutatjuk Biatorbágy példáján keresztül).

A megnevezést mint kontextust elég csak egyértelműen azonosítani, nem kell alaposabban feltárni (bár szükség esetén lehetséges). Azzal, hogy úgy kapcsoljuk össze a névhordozó (mondjuk a személy) egyedi azonosítóját (personid) és a hozzárendelt névelem egyedi azonosítóját (nameid), hogy ezt az összerendelést is azonosítjuk, magát a megnevezési kontextust ragadhatjuk meg. Nézzük meg Biatorbány példáját! Bia és Torbágy községeket 1958-ban egyesítették, az új településnek 1950 és 1958 között Biatorbágy volt a neve. 1958-ban újra szétvált a két település, és hivatalosan is visszakapták a Bia és Torbágy neveket. Végül 1966-ban újra egyesítették őket, és innentől kezdve megint a Biatorbágy nevet viseli a település. A két korábban önálló település, Bia és Torbágy az idők során kétszer is hivatalosan viselte a saját nevét, kétszer pedig a Biatorbágy hivatalos névvel jelölték az összevont települést. Ez három nevet, de hat megnevezést (névhasználati gyakorlatot) jelent. A nevek szintjén a Bia, Torbágy és Biatorbágy nevek keletkezésük óta léteztek, de a megnevezések/névhasználatok szintjén nem mindig volt így. Ez az eset arra is példát mutat, hogy amikor a megnevezésekkel hozzákapsolunk egy névhordozóhoz egy adott nevet, akkor megtehetjük, hogy – több megnevezés felvételével – ugyanazt a nevet többször is odakötjük ugyanahhoz névhordozóhoz.

Természetesen az emberek számára a nevek az elsődlegesek, és számukra a fenti nevek (Bia, Torbágy, Biatorbágy) többszörös használata nem kell, hogy elkülönüljön egymástól, de precíz, gépi és szaktudományi feldolgozás számára ezeket a különbségeket kezelni kell.

A névterekben tulajdonneveket kapcsolunk névhordozókhoz megnevezéseken keresztül. Eddig a névterekről úgy beszéltünk, mint amelyekben csak tulajdonneveket kell nyilvántartanunk. A tulajdonnevek kezelésével kapcsolatos problémák elemzése után érdemes kitekinteni a köznevek kérdéskörére is. Vannak ugyanis olyan nyelvi rendszerek, amelyek közneveket tartalmaznak, és hasznos lehet tisztázni ezek névterekhez való viszonyát.

Korábban elkülönítettük a névterek szűkebb és tágabb értelmezését egymástól, és a szűkebb értelmezés szerinti névtéren a tág értelmezésű névterekben használható tulajdonnevek egyedi felsorolását értettük. Ilyen gyűjteményt összeállíthatunk köznevekből is azért, hogy valamely ismeretterület azzal jellemezzünk, hogy megadjuk a vele kapcsolatos közneveket (fogalmakat) és a nevek (fogalmak) közti levő kapcsolatokat. Ha így teszünk, akkor egyrészt más jellegű feladatot kell elvégeznünk, másrészt eltérő eredményekhez juthatunk. Amíg ugyanis a tulajdonnevek szemantikailag lapos struktúrába szervezhetőek, addig a köznevekből több relációval összefogott, olykor gazdag, összetett struktúrát lehet képezni. Olyan fogalmi struktúrát, amely alkalmas lehet a világról való tudásunk (egy részének) reprezentálására.

Névstruktúrák – tudásszervezési rendszerek

A nevek rendezett gyűjteményét, vagyis nevek adott halmazát és a rajtuk értelmezett relációk együttesét matematikai értelemben **struktúrának** nevezzük. Más ismeretterületeken ugyanerre a képződményre a **tudásszervezési rendszerek** (Knowledge Organization System, KOS) fogalmát

⁴ Az azonosítás itt mesterséges azonosító hozzárendelését jelenti.

alkalmazzák. Többféle tudásszervezési rendszert szokás elkülöníteni az egyszerűbb struktúráktól az egyre összetettebbek felé haladva, úgymint a **terminuslista**, az **osztályozási rendszer**, a **tezausz** és az **ontológia**, illetve az építkezési logikát tekintve el lehet választani az előző kontrollált rendszereket a kontroll-nélkül szervezett **folkszonómiától**.

A terminuslisták egyszerűen felsorolják a valamilyen szempontból összetartozó neveket, a lexikografikus rendezésen kívül más relációt nem értelmezhetünk a halmaz elemein.⁵ Az osztályozási rendszerek elemeit egy alá-fölrendelési (tartalmazási) relációval kapcsolják össze, aminek eredményeként létrejön a nevek hierarchikus struktúrája. Mivel az egyetlen hierarchikus relációval sok esetben többféle alá-fölrendelési relációt is egybefognak az osztályozási rendszerek építéskor, gyakran szemantikailag inkonzisztens struktúra jön létre. Az osztályozási rendszerek "gyengesége", hogy egyetlen alá-fölrendelési relációval lehet csak kifejezni mind a generikus (faj/nem), mind a partitív (rész/egész), mind a példány relációkat. Ezt a "pongyolaságot" számolja fel a tezausz, amelyben többféle relációt is definiálnak (generikus, partitív alá-fölrendeltje, példány, szinonimája stb.), amivel a korábbiakhoz képest jóval összetettebb szerkezet jön létre. Az ontológiák abban az értelemben még tovább lépnek a mélyen-strukturáltság irányába, hogy megengedik tetszőleges, formálisan definiált reláció felvételét, ami által akár a tezauszénál is összetettebb struktúrát lehet létrehozni. Az eddig felvázolt tudásszervezési rendszerek abban az értelemben kontrollált rendszernek tekinthetők, hogy mind a rendszerek elemeit, mind a köztük értelmezett relációkat a rendszer építéséhez jogosultsággal rendelkező emberek vihetik fel a rendszerbe. A folkszonómiák ezen a ponton hoznak változást, ezek ugyanis mindenfajta előzetes kontroll nélkül épülnek. A folkszonómiák nem kezelnek relációkat az elemek között, viszont az elemeket bárki bővítheti a folkszonómiákat – valamire – használó emberek közül. A folkszonómiák alkalmazhatóságát nagyban növeli az a – web világában adódó – lehetőség, hogy a folkszonómiák címkéihez hozzá lehet rendelni a rendszer használata során keletkező, a felhasználói aktivitásokból eredő forgalmi, használati adatokat, amiket aztán egyfajta minőségbiztosítási szűrőként is lehet alkalmazni.

A tudásszervezési rendszerek a világ leírásához szükséges terminusokat gyűjtik egybe, és a terminusok közötti relációkon keresztül a megkönnyítik a hozzáférést magukhoz a terminusokhoz. A különböző típusú tudásszervezési rendszerek igazából csak a relációikban különböznek egymástól, a felvehető terminusokra nincs semmilyen ontológiai megkötés. Elvileg mindegyik rendszer alkalmas arra, hogy a terminusaival tetszőleges tudásterületet (ontológiát) lefedhessünk.

A tudásszervezési rendszerek bizonyos értelemben érzéketlenek arra, hogy tulajdonneveket vagy közneveket kell-e kezelniük, gyakran elő is fordul, hogy egy konkrét tudásszervezési rendszerben keverten fordulnak elő tulajdon- és köznevek.

A tudásszervezési rendszerekre vagy legalábbis egy részükre lehet (szokták) alkalmazni a névtér fogalmát, ami a fenti értelmezések alapján érthető, kezelhető. Szerencsésebb lenne a tulajdonnév és köznévi rendszereket jobban elkülöníteni egymástól, de inkább az a fontos, hogy adott rendszerről tudjuk, milyen névállományból épül fel. Ha fontos, a tulajdonnévtérrel megfelelő jelző felvételével lehet jelezni.

A tudásszervezési rendszerek vázlatos áttekintése után meg kell válaszolnunk azt a kérdést, mire alkalmazhatóak az ilyen rendszerek. A KOS-okat leggyakrabban arra használják, hogy valamely tudásterület számára megfelelő terminuskészletet biztosítsanak – a tartalmi leíró munka támogatására, illetve a visszakereshetőség megkönnyítésére.

Névstruktúrák – dokumentumleíró rendszerek

Mind a névtérek, mind a tudásszervezési rendszerek valamilyen struktúrának feleltethetők meg, melyek szemantikája részben a rendszerben alkalmazott relációktól, részben a terminuskészlet összeállításakor érvényesített ontológiai elköteleződésektől függ. Ezek a rendszerek önmagukban, "üresen" minden tudásterületen alkalmazhatóak, nincs olyan szakterület, ahonnan ontológiailag ki lennének zárva.

⁵ A szűkebben értelmezett tulajdonnévtérek is terminuslistának minősíthetők.

Vannak azonban olyan tudásrendszerek, amelyek valamilyen ontológiai elkötelezettség mentén adott szakterületre vonatkozó tudáskészletet akarják csak kezelni. A vizsgálódásunkat a könyvtári világra szűkítve, a példákat erről a szakterületről keresve hivatkozhatunk a Marc21, az RDA vagy a Bibframe rendszerekre. Ezeknek is van szemantikája, ezek is felfoghatók egy összetett struktúrának, de ezek funkcionalitása más az eddig tárgyalt rendszerekhez képest. Ezek is használnak, használhatnak tulajdonnévttereket, köznévttereket, tudásszervezési rendszereket, de a fő céljuk speciálisabb: valamilyen dokumentumtípusba tartozó dokumentumpéldányok tartalmi és formai leírása. Ezt a célt azzal érhetik el, hogy felvázolnak egy olyan – a szakma ontológiai elkötelezettségeit reprezentáló, leszűkített – világsémát, amelyben minden elmondható a kiválasztott dokumentumtípusról. Ebben a sémában benne vannak mindazok az entitások, amelyek szükségesek a terület szakszerű leírásához, és rögzítve vannak a modell entitásai közti relációk, illetve azok a pontok, ahol – ha szükséges – igénybe lehet venni "külső" névttereket, tudásszervezési rendszereket. Ezek a dokumentumleíró rendszerek kapcsolódhatnak (sőt, kapcsolódnuk kell) névtterekhez, de más a céljuk, más a tartalmuk. A névtterek igazi értelme az általuk leírni kívánt ontológiai szegmensben felmerülő nevek egyértelmű azonosítása. Ha ezt a feladatukat sikeresen látják el, akkor azok a – könyvtári, múzeumi, levéltári, "tetszőleges nyilvántartási" – rendszerek, amelyek a névtterek azonosítóit összerendelik saját névazonosítóikkal, átjárhatóakká válnak, hiszen a névtterek révén a világ bizonyos entitásait azonos módon képesek meghivatkozni.

Irodalom

Kripke, S. (2010). *Megnevezés és szükségszerűség*. Budapest: Akadémiai Kiadó

Tózsér János (2009). *Metafizika*, Budapest: Akadémiai Kiadó

Zvolenszky Zsófia (2015). Pofonegyszerű, kedves Kripkém? *Műút*, <http://www.muut.hu/?p=15361>